

Trampoty so svetovou literatúrou

RÓBERT GÁFRIK

Od prelomu tisícročí sa stala svetová literatúra jedným z najdiskutovanejších a najvplyvnejších pojmov literárnej vedy vo svete (D'haen 2012, 1), a to predovšetkým v tej časti anglofónnej literárnej vedy, ktorá sa nazýva „medzinárodnou“ či „globálnou“ literárnou vedou.* No zdá sa, že súčasná stredoeurópska komparatistika sa do tejto globálnej diskusie výrazne nezapája, hoci napr. v slovenskej komparatistike bol tento pojem jedným z najdôležitejších teoretických pojmov druhej polovice 20. storočia. Je nerozlučne spätý najmä s menom Dionýza Ďurišina. Dochádza tak k určitému paradoxu. Po smrti Dionýza Ďurišina si jeho teória svetovej literatúry nenašla dostatočne výrazných pokračovateľov, hoci práve teraz stojí táto téma v centre „globálneho“ literárnovedného diskurzu. Aj keď sa niektorí slovenskí a českí literárni vedci a vedkyne z času na čas odvolávajú na Ďurišinovu teóriu svetovej literatúry, nedostatočne sa reflektuje vo vzťahu k súčasnému literárnovednému diskurzu. Na medzinárodných fórach o nej informuje najmä sinológ Marián Gálik (2000; 2009; 2018) a španielsky literárny vedec César Domínguez (2012), čím aj zabezpečujú, že Ďurišinovo poňatie svetovej literatúry v týchto diskusiách figuruje aspoň čiastočne.

Hoci slovenská komparatistika je aj dnes spojená s pojmom svetovej literatúry, pričom hlavný časopis (*World Literature Studies*) a hlavné stredisko komparatistiky v krajine (Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied) nesú tento pojem vo svojich názvoch, explicitne sa nepripája k nijakej konkrétnej súčasnej koncepcii výskumu svetovej literatúry. Tento pojem sa v nich zväčša chápe veľmi všeobecne ako literatúra písaná v rôznych jazykoch sveta.

V nasledujúcom príspevku sa pokúsim v krátkosti zhrnúť súčasnú diskusiu o svetovej literatúre v tzv. medzinárodnej literárnej vede a vyvodiť z nej to, čo vidím ako implikácie pre literárnovednú prax. Budú ma zaujímať predovšetkým tie implikácie, ktoré sa týkajú predmetu výskumu a foriem jeho publikovania. A aj tu sa sústredím len na niekoľko vybraných aspektov. Pôjde mi o také fundamentálne otázky, akými sú „Čo je vlastne literárna veda?“ a „Aký zmysel má literárnovedný výskum?“. Mojim zámerom nebude usúvzťažniť Ďurišinovu koncepciu svetovej literatúry so súčasným diskurzom.

* Štúdia vychádza zároveň v maďarskom jazyku: Gáfrík, Róbert. 2020. „Problémák a világirodalom értelmezése körül.“ Prel. Magdolna Balogh. *Literatura* 46, 2: 136 – 146.

Čo je teda svetová literatúra a ako sa o nej v posledných dvoch desaťročiach diskutuje vo svete? Rámce odpovede nastavili predovšetkým tri literárnovedné osobnosti: Pascale Casanova (*La République mondiale des Lettres*, 1999, ktorá sa stala známa v anglickom preklade *The World Republic of Letters*, 2004; v roku 2012 vyšla aj v češtine pod názvom *Světová republika literatury*), Franco Moretti (najmä článkom “Conjectures on World Literature”, publikovanom v časopise *New Left Review* v roku 2000) a David Damrosch (*What Is World Literature?*, 2003). Definícia, ktorá sa nám na základe týchto rámcov ponúka, môže znieť asi takto: svetová literatúra je systém, do ktorého sa literárne diela dostávajú prostredníctvom tzv. veľkej literatúry. Problémom tejto definície nie je tradičná otázka literárnej vedy, t. j. otázka „Čo je literatúra?“, ale otázka týkajúca sa prvého člena v tomto slovnom spojení: „Čo je svet?“

Čo a aký je teda svet tejto svetovej literatúry?

Moretti vychádzal zo svojich úvahách z historickej makrosociológie Immanuela Wallersteina. Wallersteinova analýza svetových systémov rozdeľuje krajiny sveta do troch skupín: centrum, semiperiféria a periféria. Krajiny centra dominujú svetu tak, že majú monopol na niektoré druhy výrobkov, ktoré vyvážajú do periférnych a semiperiférnych krajín. Postupne sa krajiny semiperiférie a periférie učia, ako vyrábať potrebné výrobky, ale krajiny centra zvyčajne získavajú monopol na iné dôležité výrobky, takže štruktúra svetového systému zostáva pomerne stabilná. Moretti tvrdí, že rovnaký princíp môže fungovať aj v oblasti literatúry. Niektoré krajiny dominujú literárnej produkcii, zatiaľ čo periférne či semiperiférne krajiny preberajú ich diela prostredníctvom prekladu alebo v literárnej produkcii nasledujú ich vzory.

Podobne uvažuje Pascale Casanova, ktorá aplikovala sociologickú koncepciu Pierra Bourdieua na analýzu svetového literárneho systému. Literárne diela sú podľa nej považované za dôležité, ak získajú uznanie v Paríži ako svetovom hlavnom meste literatúry. Tento princíp sa snaží dokázať na opise kariéry reprezentatívnych autorov a autoriek.

Damrosch zas definuje svetovú literatúru ako všetky literárne diela, ktoré sa šíria mimo svojej pôvodnej kultúry, a to buď v preklade, alebo v ich pôvodnom jazyku. Dôležitý je preňho práve pojem šírenia (*circulation*). V jednej zo svojich definícií vymedzuje svetovú literatúru ako „spôsob čítania: formu odpútaného záujmu o svety mimo vlastného priestoru a času“ (2003, 281). Keďže sa zvykne hovoriť, že pri preklade môže dôjsť k strate (napr. výrazovej), významná je aj jeho ďalšia definícia: „Svetová literatúra je dielo, ktoré získava prekladom“ (tamže).

Načrtnutý model svetovej literatúry, tak ako hociká iná koncepcia svetovej literatúry, prirodzene nemôže zahrnúť všetku literatúru sveta. Niektorí súčasní teoretici svetovej literatúry však tejto problematike dávajú nový rozmer. Moretti (2013, 134 – 135), ktorého nasledujú aj iní, hovorí o dvoch rozličných svetových literatúrach. Prvá svetová literatúra je literatúra, ktorá vznikla pred 18. storočím a druhá po ňom. Prvá je mozaikou rôznych „lokálnych“ kultúr, druhá, ktorú nazýva svetový literárny systém (*world literary system*), zjednocuje medzinárodný literárny trh, a práve ten má byť podľa jeho názoru predmetom literárnovedného výskumu.

Ťažko odhadnúť, nakoľko sa v začiatkoch súčasného myslenia o svetovej literatúre uvažovalo o nej ako o predmete výskumu. Napríklad John Pizer v knihe *The Idea of*

World Literature z roku 2006 o nej premýšľal v prvom rade ako o predmete, ktorý sa vyučuje na amerických univerzitách. Argumentoval za reflexiu pojmu svetovej literatúry na seminároch venovaných tejto téme a zároveň varoval pred negatívnymi dôsledkami monolingválneho prístupu. Situácia sa však v poslednom desaťročí nepochybne výrazne zmenila a svetová literatúra sa etablovala ako medzinárodný výskumný problém či predmet s angličtinou ako komunikačným jazykom. Uvedená skutočnosť má ďalekosiahle implikácie, na ktoré sa pokúsím poukázať.

Táto nová koncepcia svetovej literatúry prirodzene naráža na kritiku. No ani tá jej zjavne neuberá na atraktivnosti. Niektorí zástancovia postkoloniálnych štúdií, transnacionálneho prístupu k literatúre a literárnej komparistiky rôzneho razenia zásadne odmietajú aplikáciu ekonomického modelu svetových systémov s jeho dichotómiou centrum/periféria na oblasť literatúry. Nová teória svetovej literatúry, ako aj jej kritika sa tak zhodujú v jednom bode: táto koncepcia svetovej literatúry znamená hegemoniu, t. j. hegemoniu angličtiny ako globálneho jazyka a anglofónneho ponímania literatúry, pričom sa nanucuje ostatným ako univerzálna. Mnohí jej kritici tiež poukazujú na skutočnosť, že svet, ktorý nám ponúka, je veľmi obmedzený – jazykovo, kultúrne, esteticky atď.; oslavuje rozdielnosť a rôznorodosť, no zároveň asimiluje iné/cudzie a udržiava či podporuje nerovnosť. Ak sa diskusia o svetovej literatúre, ktorá sa viedla od 19. storočia, zaoberala odlišnosťou literatúr, táto nová koncepcia si za svoj primárny štruktúrny princíp priestoru svetovej literatúry volí nerovnosť (Mufti 2016, 33).

Slovinský literárny vedec Marko Juvan tvrdí, že by sme túto skutočnosť mali prijať, lebo eliminácia nerovnosti nie je možná (2019, 5). Opozícia voči tomuto konceptu svetovej literatúry mu dokonca pripomína freudovské popieranie (*Verleugnung*); popieranie tohto modelu svetovej literatúry je podľa neho klamlivé hľadisko (*deceptive view*), lebo texty sa nepohybujú slobodne a nezískavajú globálnu dôležitosť bez ohľadu na svoj pôvod, bez tlaku ekonomických a politických systémov či obmedzení medzinárodného trhu s kultúrou (18, 71). Juvan tvrdí, že by sme sa mali tejto šance chopiť, lebo nemáme inú možnosť. Ide o naše akademické prežitie: literárni vedci sú podriadení medzinárodným akademickým vydavateľstvám a pridruženým korporáciám, merajúcim globálnu viditeľnosť; kariéry literárnych vedcov závisia od neslávnej zásady „publish or perish“; nová paradigma svetovej literatúry je následkom globalizácie; komodifikácia poznania, ktorá s ňou prichádza, podľa Juvana vyžaduje zmeny v disciplíne, v samotnom prístupe k literatúre (24).

Juvan vidí niekoľko dôvodov pre skutočnosť, že svetová literatúra je v literárnej vede v globalizovanej dobe taká významná: dominancia severoamerických univerzít a vydavateľstiev je zaručená tým, že sa nachádzajú v centre súčasného svetového systému; ich diela sú najcitovanejšie, to sa týka aj prác tých, ktorí síce pochádzajú z periférie, ale publikujú v medzinárodných anglofónnych vydavateľstvách. Dokonca dôležitejšie sú podľa neho ideologické faktory: pojem svetovej literatúry prispieva k „veľkému globálnemu naratívu“ (*master-narrative of the global*). Okrem toho v dobe, keď všetko podlieha ekonomizmu, je svetová literatúra „posledným zúfalým pokusom“ o záchranu literárnej vedy z úpadku, v ktorom sa nachádza (25 – 26).

No a ako sa v tejto situácii majú zachovať vedci z tzv. periférie? Podľa Juvana musia zvládnuť hegemonný diskurz a zároveň ho nasmerovať neočakávaným spôsobom

relevantným pre metropolu (28). Keďže pojem svetovej literatúry, ktorý označuje tento globalizačný proces, vznikol na Západe ako hybrid osvietenského kozmopolitizmu a romantického nacionalizmu, je to západný estetický diskurz, a preto má právo na svoje hegemonne postavenie (36). Západná buržoázna geokultúra určuje celý diskurz; je to ona, ktorá sa globalizovala od 19. storočia (56).

Zatiaľ čo niektorí postkolonialisti odmietajú pojem svetovej literatúry (napr. Huggan 2011), iní postkoloniálni teoretici a teoretičky ho prijímajú. Marxisticky orientovaní postkolonialisti združení v skupine Warwick Research Collective (Sharae Deckard, Nicholas Lawrence, Neil Lazarus, Graeme Macdonald, Upamanyu Pablo Mukherjee, Benita Parry, Stephen Shapiro) sa intenzívne venujú problematike svetovej literatúry. Vychádzajú z koncepcie neoliberalnej svetovej kultúry a argumentujú za „jednotný, ale radikálne nerovný svetový systém; singulárnu modernitu, kombinovanú a nerovnú; a literatúru, ktorá rôzne registruje túto kombinovanú nerovnosť vo svojej forme, ako aj obsahu, aby sa ukázala, správne povedané, ako svetová literatúra“ (2015, 49; Deckard – Shapiro 2019).

Je zaujímavé, že tento nový koncept svetovej literatúry vítajú aj čínski literárni vedci. Vidia ho ako prekonanie eurocentrizmu a ako možnosť sprostredkovať čínsku literatúru svetu (Fang 2018, 32 – 39). Zmyslom ich snaženia – ubezpečuje nás bývalý prezident AILC/ICLA Zhang Longxi (2018, 187) – nie je nahradiť eurocentrizmus sinocentrizmom alebo nejakým iným etnocentrizmom. Avšak Longxi (2015, 180) tiež upozorňuje:

Pri teoretickom uvažovaní o svetovej literatúre musíme vybudovať rovnaké podmienky, v ktorých sa Západ stretáva s Východom ako rovnocenní prispievatelia, a poetika svetovej literatúry by mala byť súborom otázok, ktoré sa zaoberajú povahou jazyka a výrazu, významom a porozumením, interpretáciou a estetickou hodnotou, vznikom poézie a literatúry, vzťahom medzi umením a prírodou atď.

Longxi nemá pritom problém s angličtinou ako komunikačným jazykom literatúry a literárnej vedy. Angličtina je podľa neho skutočne globálnym jazykom, ktorý sa vo svete udomácnil mimo Anglicka, krajiny svojho pôvodu, a používa sa v rôznych oblastiach súčasného spoločenského, ekonomického a kultúrneho života. No francúzština, napriek svojej tradičnej prestíži, už nemá túto legitimitu. Má preňho „pochybné koloniálne implikácie“ (177 – 178), čo je zarážajúce, keďže v prípade angličtiny takéto „implikácie“ nebadá.

Aké dôsledky má tento koncept svetovej literatúry na literárnovedný výskum? Ak ho prijmeme, znamená to, že sa podriadime diktátu tzv. anglofónnej vedy, medzinárodných vydavateľstiev a korporácií. Možno pre niekoho naivne dochádzam k záveru, že to nie je už len zvedavosť a spoločenská relevancia, ktorá je impulzom k výskumu, ale v prvom rade požiadavky diktované trhom, ako ho chápú nadnárodné vydavateľstvá. Nejde už len o podelenie sa o nové poznanie, ale o získanie prestíže, ktorá sa asocjuje s určitými anglofónnymi vydavateľstvami a nadnárodnými korporáciami, pričom prestíž sa nekriticky chápe ako znak kvality. Do určitej miery tak anglofónna veda a vydavateľstvá či nadnárodné korporácie rozhodujú aj o výskumných témach, o tom, čo je hodné publikovať a v akej podobe (napr. niektoré časopisy nepublikujú recenzie, lebo nie sú lukratívnym obsahom pre korporácie).

Potvrdením „veľkého globálneho naratívu“ sa tiež vzdávame všetkého, čo západná literárna veda získala kritikou orientalizmu, ktorú inicioval Edward Said. Aamir R. Mufti (2016) v tejto súvislosti tvrdí, že pojem svetovej literatúry sa v 19. storočí zrodil z orientalizmu, a zároveň kritizuje nový koncept svetovej literatúry, že je rovnako orientalistický. Z tohto hľadiska tento nový pojem svetovej literatúry neprekonáva eurocentrizmus, ale ho len utvrdzuje. Mufti tiež charakterizuje svetovú literatúru ako „pojem výmeny, to znamená nepochybne pojem buržoáznej spoločnosti – pojem, ktorý uznáva nepriehľadný a nerovný proces privlastňovania ako transparentný proces údajne slobodnej a rovnocennej výmeny a komunikácie“ (145). Podľa Muftiho to bol kalkatský orientalizmus, ktorý využil angličtinu ako nástroj diseminácie nazhromaždeného poznania v euroamerickom svete. Angličtina začala poskytovať materiál a prax novej kozmopolitnej koncepcii sveta ako súboru jazykov a kultúr, aby nahradila neoklasický kultúrny poriadok na kontinente, pričom francúzština a Francúzsko poskytli literárne normy. Ako už skôr poznamenal Raymond Schwab a Edward Said, Paríž sa stal najdôležitejším miestom systematizácie, inštitucionalizácie a šírenia nového orientalistického vzdelania. To všetko mu pomohlo transformovať sa na literárne centrum (109). Angličtina nie je pre Muftiho nijaké „neutrálne médium“ a upozorňuje na skutočnosť, že jej dominanciu treba vnímať v kontexte jej vzniku v koloniálnych podmienkach a reprodukcie v postkoloniálnej dobe (94).

Prijatím tohto konceptu svetovej literatúry teda posilňujeme novodobý imperalizmus anglofónneho sveta. Kritizujú ho najmä tí, ktorí sa nejako zastávajú tzv. periférie. Veď prečo by sa mali vedci z „periférie“ dobrovoľne postaviť do podriadenej pozície? Ak tak robia, nejde o akt sebakolonizácie? Ako hovorí konštruktivista a teoretik medzinárodných vzťahov Nicholas Onuf (2013, 195 – 196):

Keď sa potvrdzuje koncepcná sila rozlišovania medzi centrom a periferiou, potvrdzuje sa aj asymetrický vzťah týchto dvoch pojmov. To zasa prispieva k sociálnej konštrukcii periférie ako nežiaduceho stavu, udržiava rozdelenie práce, v ktorej vedci z centra produkujú teórie a akademici z periférie ich konzumujú, ako aj devaluje živú skúsenosť miliárd ľudí a nielen niekoľkých vedcov. Som presvedčený, že existuje cesta z tejto slepej uličky. Zamýšľal som sa nad ňou pred niekoľkými rokmi v knihe *World of Our Making* (1989).

Nová koncepcia svetovej literatúry naskočí aj dôležitú otázku postoja k inému alebo cudziemu. Americká komparatistka Dorothy Figueira (2012, 9) argumentuje, že má pôvod na katedrách angličtiny a v revízii kánonu americkej literatúry v 80. rokoch minulého storočia. Považuje ju za ďalšiu pedagogiku inakosti (pozri Figueira 2008), ktorá by mala americkým študentom a akademikom priblížiť iné ľahko stráviteľným spôsobom:

Po multikulturalizme a postkolonializme teraz prichádza na rad svetová literatúra a kooptuje komparatistiku bez toho, aby musela robiť jej ťažkú prácu. Svetová literatúra nie je ničím iným ako ďalšou generáciou konzumnej pedagogiky, ktorej úlohou je zvládnuť iné v jednojazyčnom kontexte vedcami prvého sveta a ich domorodými informátormi (2012, 16).

Inakosť možno, pravdaže, konceptualizovať rôznymi spôsobmi, čím celá problematika získava aj etickú dimenziu. Konceptualizácia, ktorú nám ponúka nový pojem svetovej literatúry je hegelovská. Pre Hegela, ako vysvetľuje vo svojom hlavnom diele *Fenomenológia ducha*, je vzťah seba samého k druhému „bojom o uznanie“

(*Kampf um Anerkennung*), ktorý sa ukazuje vo vzájomnom vzťahu medzi pánom (*Herr*) a sluhom (*Knecht*). Na ktorej strane tohto vzťahu sa nachádzajú literárni vedci z tzv. periférie svetového systému, je očividné. Rôzne pokusy konceptualizácie iného vznikli v 20. storočí v rámci fenomenologického myslenia inšpirovaného Husserlom a Heideggerom alebo v rámci postkoloniálneho myslenia. Charakterizuje ich snaha konceptualizovať ho takým spôsobom, ktorý by iné nekládol do podriadenej pozície alebo neredukoval iné na totožné či cudzie na vlastné.

Mufti (2016, 77) v tejto súvislosti argumentuje, že kanonizáciou dôrazu na rozmanitosť spôsobov, ako byť ľudský, historicko-orientalistické spôsoby myslenia ustanovili rovnaký spôsob odlišnosti. Muftiho kniha ukazuje, ako mimoeurópske spoločnosti ovplyvnil dôraz na takúto rozličnosť kultúr a národov s vlastnými literárnymi tradíciami, prostredníctvom ktorých vyjadrujú svoju jedinečnosť a prostredníctvom ktorých ich možno pochopiť. Vznikajúce európske ponímanie dejín sa aplikovalo najmä na staroveké texty, ktoré sa začali chápať ako jedinečné tradície či kultúry. Prešli procesom historizácie a boli priradené tomu či onomu národu.

Skutočnosť, ako táto nová koncepcia svetovej literatúry nanucuje rovnaký spôsob byť iným, podľa môjho názoru výstižne ilustruje aj Damroschovo čítanie sanskrtskej literatúry v učebnici *How to Read World Literature* (2009). Veľkú časť tretej kapitoly, nazvanej „Reading accross Cultures“ (Čítanie naprieč kultúrami), venuje porovnaniu Sofoklovho *Oidípa* a Kálidásovej *Šakuntaly*. Sľubuje „efektívne stratégie“, ktoré nám pomôžu čítať diela zo vzdialených kultúr (47). Základnou kategóriou, ktorá umožňuje toto porovnanie, je podľa neho žáner. Kálidásovu *Šakuntalu* identifikuje ako drámu. Ďalej pokračuje porovnaním témy, obraznosti, postáv, zápletky a zobrazovania foriem spoločenského a kultúrneho života. Na prvý pohľad sa zdá, že ide o úplne adekvátnu stratégiu a mnohí z nás by postupovali rovnako, keďže takto bežne pristupujeme k analýze drámy. No Earl Miner nás upozorňuje, že západné ponímanie literatúry je mimetické a odlišuje sa od ponímania literatúry napr. v Indii a Číne, kde existujú vlastné tradície myslenia o literatúre, pričom nejde len o iné prístupy k analýze a interpretácii literárnych diel, ale o úplne odlišné poňatie toho, čo je literatúra a aká je jej funkcia:

Väčšina teoreticky uvažujúcich západniarov by v súčasnosti poprela, že sú dedičmi mimézis, že ich názory sú tvorené mimetickými predpokladmi. [...] Keď počujeme slová ako „reprezentácia“, „fikcia“, „genéza“, „originalita“, „literárnosť“, „jednota“, „zápletká“ alebo „postava“, dá sa rozoznať, že sa hovorí o mimézis. [...] Možno namietat, že tieto pojmy nie sú samy osebe mimetické, ale sú to jednoducho pojmy, ktoré používa každý. Nič nemôže byť eurocentrickejšie. Sú to presne pojmy, ktoré nepoužíva každý, ale len tí, u ktorých ešte pretrvávajú mimetické predsudky“ (1990, 25 – 26).

Podobne ako orientalisti 18. a 19. storočia, Damrosch o sanskrtskej dráme nehovorí v kontexte sanskrtskej tradície zvanej *mahákávja* ani všeobecne v kontexte sanskrtskej poetiky – nezmieňuje sa o pojme *rasa*, t. j. o špecifickom emocionálnom zážitku spôsobenom recepciou literárneho diela; nepokúša sa o analýzu stimulov (*vibháva*), symptómov (*anubháva*) a prechodných emócií (*vjabhčáribháva*). Damrosch vie o existencii sanskrtskej literárnej vedy. V prvej kapitole dokonca hovorí o Abhinavaguptovi, jednom z jej vrcholných predstaviteľov, keď komentuje výklad

jednej sanskrtskej slohy (10 – 13), ale ako keby si neuvedomoval dôsledky, ktoré so sebou prináša existencia iných literárnokritických tradícií. Mnohí indickí literárni vedci by zjavne s Damroschovým prístupom nesúhlasili. Namiesto toho tvrdia, že indický literárny kritik „aplikuje kritické kritériá sanskrtskej tradície pri hodnotení sanskrtskej poézie, ale prepne na inú sústavu kritérií pri hodnotení anglickej poézie alebo dokonca poézie v hocijakom inom indickom jazyku“ (Thampi 1994, 35). Tým nechcem povedať, že nemôžeme čítať sanskrtské texty optikou západnej literárnej vedy. Činiť tak ale bez toho, že by sme si uvedomovali, aké literárne kritériá na text aplikujeme, či dokonca považovať západné literárne kritériá za univerzálne, je nepochybne eurocentrické a arogantné. Texty vzdialených kultúr môžeme takto čítať ako naivní čitatelia, ale ak si má výskum literatúry, t. j. i takzvanej svetovej literatúry, zachovať nejakú integritu, nemôže pristupovať k literatúre takýmto nereflektovaným spôsobom.

Ako už poznamenali mnohí predtým mnou (napr. Prendergast 2004, 8), nová definícia svetovej literatúry je adoráciou súťaživosti, rivality, dominancie a moci. Avšak koncepcia svetovej literatúry založená na pojme dominancie a moci nie je nijaký *telos* literárnej vedy. Myslím si, že možno nájsť aj alternatívne koncepcie. Rumunsko-americký komparatista Mihai Spariosu tvrdí, že podľa západnej, t. j. najmä severoamerickej a západoeurópskej, mainstreamovej vedeckej paradigmy sa poznanie napriek rôznej filozofickej a vedeckej kritike spája s mocou a následne argumentuje, že v globálnej situácii, v ktorej sa nachádzame, musíme prekonať práve túto rovnicu medzi poznaním a mocou a pokúsiť sa o vytvorenie poznania z interkultúrnej perspektívy. Len tak možno dôjsť k tomu, čo označuje ako globálnu inteligenciu, čiže „schopnosť porozumieť, reagovať a pracovať na tom, čo je v najlepšom záujme všetkých a prospeje všetkým ľudským bytostiam a všetkému ostatnému životu na našej planéte“ (2004, 14 – 15). A dodáva: „Takéto citlivé porozumenie a konanie môže vyplývať len z trvalého interkultúrneho výskumu, dialógu, negociácie a vzájomnej spolupráce; inými slovami, je interaktívne a nijaká národná alebo nadnárodná inštitúcia alebo autorita nemôže dopredu určiť jeho výsledok“ (6).

Spariosu sa stavia kriticky k mnohým súčasným neoliberálnym prístupom ku globalizácii, ktoré chápú západné poňatie modernity ako konštrukciu kapitalistickej mentality strednej triedy. Nesúhlasí ani s ich marxistickou a weberovskou kritikou, či s postmoderným prístupom inšpirovaným Nietzsche a Freudom kritizujúcim mentalitu strednej triedy z hľadiska vôle k moci chápanej ako nespútanej hry síl, ktorá arbitrárne konštruje a dekonštruje spoločenské a kultúrne hierarchie. Navrhuje pritom alternatívny model, ktorý nevyklučuje ostatné prístupy, ale zahŕňa ich do interkultúrneho referenčného rámca, schopného presmerovať ich ku globálnej inteligencii (25 – 27). Rozlišuje pritom medzi globálnosťou (*globality*) a globalizmom. Globálnosť chápe ako „nekonečne rozvrstvenú sieť rôznych poprepájaných a interaktívne aktuálnych a možných svetov alebo lokalít“ a globalizmus ako „správne alebo nesprávne vyjadrenie aspirácií nasmerovaných ku globálnosti“ (18).

Ako si možno predstaviť takéto interkultúrne štúdiá? Spariosu hovorí, že v globálnom referenčnom rámci môže takýto komparatistický výskum skúmať naše lokálne poňatie kultúry vo vzťahu k jeho náprotivkom v iných častiach sveta. Môže sa tiež

zamerať na celosvetový konsenzus o tom, čo by to znamenalo vytvoriť globálnu kultúru alebo aspoň lokálno-globálne kultúry a na akých princípoch by sa mali zakladať (59).

Možno vízia, ktorú predstavuje Spariosu, sa ani veľmi nelíši od toho, ako mnohí stredoeurópski komparatisti a komparatistky chápu svoj vlastný výskum. No myslím si, že by sme nemali zatvárať oči pred tým, ako nová koncepcia svetovej literatúry opisuje svet. Marko Juvan má určite pravdu v tom, že nemá zmysel popierať, že literatúra sa šíri v globalizovanom svete práve spôsobom, ktorý opisujú Pascale Casanova, David Damrosch, Franco Moretti či pred niekoľkými rokmi v súvislosti s prekladom Rebecca Walkowitz (2015). Avšak táto nová definícia svetovej literatúry nie je len deskriptívna, ale aj normatívna. A v tom vidím práve jej problém, keďže konceptuálne modely skúmaný objekt nielen opisujú, ale aj vytvárajú. Ako hovorí Nicholas Onuf (2013, 4): „Vytvárame svet taký, aký je, zo surovín, ktoré príroda poskytuje, tak, že robíme to, čo robíme so sebou navzájom, a hovoríme si, čo si navzájom hovoríme. Hovoriť znamená vskutku robiť: hovorenie je nepochybne najdôležitejším spôsobom, ktorým robíme svet takým, aký je.“ Pri uvažovaní o pojme svetovej literatúry by sme na to nemali zabúdať. Pojem svetovej literatúry nás tak stavia pred otázku, z akých filozofických a etických východísk nad ním chceme uvažovať. Podľa môjho názoru s jeho súčasným avatárom, propagovaným anglofónnym akademickým establishmentom, práve z tohto dôvodu nemožno súhlasiť.

Ako potom naložiť s pojmom svetovej literatúry, ak odmietneme túto novú koncepciu? Máme sa ho úplne vzdať? Máme sa vrátiť k starším definíciám? Alebo sa máme pokúsiť o novú? Nemám odpoveď na tento problém. Som však presvedčený, že uvažovať o svetovej literatúre ako o predmete výskumu je veľmi ambiciózny projekt, ktorý sa musí vysporiadať s veľkým množstvom otázok. Ako upozorňuje Mihai Spariosu, tie nie je nevyhnutné riešiť len prístupom rozvíjajúcim „mentalitu moci“.

LITERATÚRA

- Casanova, Pascale. 2004. *The World Republic of Letters*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Casanova, Pascale. 2012. *Světová republika literatury*. Praha: Karolinum.
- Damrosch, David. 2003. *What Is World Literature?* Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Damrosch, David. 2009. *How to Read World Literature*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Deckard, Sharae – Stephen Shapiro. 2019. *World Literature, Neoliberalism, and the Culture of Discontent*. Cham: Palgrave Macmillan.
- D’haen, Theo. 2012. *The Routledge Concise History of World Literature*. London – New York: Routledge.
- Domínguez, César. 2012. „Dionýz Ďurišin and a Systemic Approach to World Literature.” In *The Routledge Companion to World Literature*, ed. Theo D’haen – David Damrosch – Djelal Kadir, 99 – 107. London – New York: Routledge.
- Fang, Weigui. 2018. „Introduction: What Is World Literature?” In *Tensions in World Literature. Between the Local and the Universal*, ed. Weigui Fang, 1 – 64. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Figueira, Dorothy. 2008. *Otherwise Occupied. Pedagogies of Alterity and the Brahmanization of Theory*. Albany: State University of New York Press.
- Figueira, Dorothy. 2012. „Comparative Literature and the Origins of World Literature in National Literatures.” *Interliteraria*, 17: 9 – 16.

- Gálik, Marián. 2000. „Interliterariness as a Concept in Comparative Literature.“ *CLCWeb: Comparative literature and culture* 2, 4. Dostupné na: <https://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol2/iss4/6/> [cit. 26. 3. 2020].
- Gálik, Marián. 2009. „The Slovak Comparativist, Dionýz Ďurišin, and His International Reception.“ *World Literature Studies* 1, 1: 6 – 13.
- Gálik, Marián. 2018. „Some Remarks on the Concept of World Literature After 2000.“ In *Tensions in World Literature. Between the Local and the Universal*, ed. Weigui Fang, 147 – 170. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Huggan, Graham. 2011. „The Trouble with World Literature.“ In *A Companion to Comparative Literature*, ed. Ali Behdad – Dominik Thomas, 409 – 506. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Juvan, Marko. 2019. *Worldling a Peripheral Literature*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Longxi, Zhang. 2015. *From Comparison to World Literature*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Longxi, Zhang. 2018. „World Literature, Canon, and Literary Criticism.“ In *Tensions in World Literature. Between the Local and the Universal*, ed. Weigui Fang, 171 – 190. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Miner, Earl Roy. 1990. *Comparative Poetics. An Intercultural Essay on Theories of Literature*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Moretti, Franco. 2013. *Distant Reading*. London – New York: Verso.
- Mufti, Aamir R. 2016. *Forget English! Orientalisms and World Literatures*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Onuf, Nicholas Greenwood. 2013. *Making Sense, Making Worlds. Constructivism in Social Theory and International Relations*. London – New York: Routledge.
- Pizer, John. 2006. *The Idea of World Literature. History & Pedagogical Practice*. Baton Rouge, LA: Louisiana State University Press.
- Prendergast, Christopher. 2004. „The World Republic of Letters.“ In *Debating World Literature*, ed. Christopher Prendergast, 1 – 25. London – New York: Verso.
- Spairosu, Mihai I. 2004. *Global Intelligence and Human Development. Toward an Ecology of Global Learning*. Cambridge, MA – London, England: The MIT Press.
- Thampi, G. B. Mohan. 1994. „Point of View in Comparative Criticism.“ In *East West Poetics at Work*, ed. C. D. Narasimhaiah, 35 – 47. Delhi: Sahitya Akademi.
- Walkowitz, Rebecca L. 2015. *Born Translated. The Contemporary Novel in an Age of World Literature*. New York: Columbia University Press.
- Warwick Research Collective. 2015. *Combined and Uneven Development. Towards a New Theory of World-Literature*. Liverpool: Liverpool University Press.

World literature. Comparative literature. Circulation of literature. Mentality of power. Globality.

World literature is a term that has been discussed in literary studies for two hundred years. But only in recent decades has this concept been the subject of a broader global debate due to its popularity in Anglophone literary studies. It seems to have brought a second wind to the discipline of comparative literature. Indeed, the notion of world literature seems to correspond to the unprecedented globalization which we experience every day in various forms. The aim of the article is to summarize the current debate on world literature, to discuss its consequences for the practice of literary studies and to reflect on its didactic and ethical implications. The author points out the asymmetrical power relations inherent in the current notion of world literature and calls for intercultural literary studies that would not be based on a mentality of power.

Doc. Mgr. Róbert Gáfrik, PhD.
Ústav svetovej literatúry
Slovenská akadémia vied
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
robert.gafrik@savba.sk